

ӘОЖ 316.774

Е.Ш. Ахметов

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.

E-mail: yerbulan.akhmetov@gmail.com

Заңнамалық мәтінді Джон Остиннің перформативтері тұрғысынан сараптаудың кейбір мысалдары

Бұл мақалада ғалым Джон Остиннің ұсынған перформативтер классификациясын қолданыстағы заңнамаға қатысты қолданудың мысалы қарастырылады. Автордың ойынша, заңдарды осы тұрғыдан сараптау, олардың тиімділігін арттыруға ықпал ете алады.

Түйін сөздер: заң, юрислингвистика, перформатив, Джон Остин.

E.S. Akhmetov

Some examples of critical analysis of legal texts from the viewpoint of John Austin's performatives

The paper reviews an example of using some characteristics of performatives, developed by John Austin, in analyzing legal texts. In our opinion, this approach could be useful in improving quality of the legal texts in general.

Keywords: law, legal, performatives, John Austin.

Е.Ш. Ахметов

Некоторые примеры анализа текста законов с точки зрения перформативов Джона Остина

В данной статье рассмотрен пример использования характеристик перформативов, разработанных Джоном Остином, в отношении реально существующего закона. По мнению автора, подобный критический анализ законов в целом способствует усовершенствованию языка закона.

Ключевые слова: закон, юрислингвистика, перформатив, Джон Остин.

Біздің ойымызша, тарихта, тіпті алғаш заңдар пайда болмай тұрған уақыттан-ақ, адамзаттың тілі ресмиленіп келе жатыр. Оған өркениеттің дамуы және адам санасының кеңеюі әсер етуде. Заман дамыған сайын, адам өз ойын нақты білдірудің құралдарын қажет етеді. Сонымен қоса, адамның қандай да бір жауапкершілігін тудыратын, немесе қандай да бір әрекетті «жасалды» деп санайтын, «контекстер» саны да өсіп келеді.

Теориялық юрислингвистика осы мәселелерді қарастыру арқылы Дж. Остиннің идеяларын әрі қарай дамытуы ықтимал. Шынымен де АҚШ философы «ауызекі әрекет» (1) үлгілерінде қарастырып кеткен жағдайларды, заңгерлер тіпті «жазбаша мәтін» үлгісінде терең қарастырып көрген жоқ.

Джон Остиннің ұсынған перформативтер классификациясын қолданыстағы заңнамаға

қатысты қолданып көру үшін, алдымен сол классификацияның қазақша нұсқасын келтіру қажет. Түпнұсқадан алшақтамау, және түпкі идея авторының мәтінге салған ойын өзгертпеу үшін, оның тура аудармасын береміз. Сонымен бірге, Остиннің қолданған грек алфавитін біз де қолданамыз.

Перформативтер—қарапайымграмматикалық әдістермен айқындағанда, бірінші жақ, осы шақ, ашық рай арқылы берілген, көптік жалғауы жоқ етістік (3).

А. Олар ешнәрсе туралы хабарламайды және ешнәрсені сипаттамайды, сонымен бірге өтірік/шын тұрғысынан қарастырыла алмайды.

В. Сөйлемді айтудың өзі әрекет ету, немесе әрекет етудің бөлігі болып табылады. Және ол бір нәрсені айту деп сипатталына алмайды».

Мысалдар (Остиннің мысалдары бөлек, біздікі бөлек):

(Е.а) «Ант етемін» (Отан алдында адал қызмет етуге) – ант ету рәсімі кезінде айтылған сөз тіркесі ретінде.

(Е.б) «Итімнің атын Жолбарыс деп қоямын» - иттің атын қойған кезде.

(Е.с) «Пәтерімді ағама қалдырамын» - мүлікті мұраға қалдыру ретінде.

(Е.д) «Ертең жаңбыр жауатынына бәс тігемін» - бәс тігу кезінде (перформативтің бұл түрі, сәтті аяқталу үшін, екінші жақтың перформативін қажет етеді).

Перформативтер өтірік/шындық тұрғысынан қарастырылмайтын болғанымен, сынаудың бір түріне ұшырайды (2). Олар сәтті/сәтсіз болуы мүмкін. Перформативтің сәтті болуы үшін, Остиннің жұмыстарына сүйенетін болсақ, келесі талаптар орындалуы керек.

«(А.1) Сәйкес конвенционалды нәтижесі бар нақты конвенционалды рәсім болуы тиіс. Бұл рәсімге нақты жағдайда, нақты адамдардың, нақты сөздерді айтулары, т.т. кіру керек.

(А.2) Берілген мысалдағы нақты тұлғалар орындалып жатқан рәсімді орындауға құқылы, ал жағдайлар оның орындалуына сәйкес болуы керек.

(В.1) Барлық қатысушылар рәсімді дұрыс және (В.2) толық орындаулары тиіс.

(Г.1) Рәсім, оны орындаушылардың қандайда бір сезімдері мен ойлары болғанын қажет ететін, және нақты қатысушының немесе қатысушылардың келешекте қандайда бір әрекеттерді орындауын талап ететін жағдайда, рәсімге қатысып жатқан және оны орындап жатқан тұлғалардың ойлары мен сезімдері соған сәйкес болуы керек және олар болашақта сәйкес әрекет етуге ынталы болуы керек және (Г.2) болашақта сәйкес әрекет етулері керек».

Джон Остин бұл ережелер мен талаптарды, ауызекі сөз әрекеттеріне қатысты құрастырған болатын. Алайда, үңіліп қарайтын болсақ, оларды заң саласында қолдануға болады, заңгерлер оларды осы уақытқа дейін, өздері білмей қолданып та жүр.

Олай болса, перформативтерді екі классқа бөліп алу аса маңызды болып отыр. Ауызекі әрекеттер теориясында бейнеленген перформативтер бірінші классқа, яғни заңды күші жоқ, қоғам ішіндегі конвенциялар бойынша ғана жауапкершіліктің пайда болуына алып келетіндер, қысқаша айтқанда «саналық пер-

формативтер», екіншілерін оларға қарама-қарсы қоятын болсақ «бекітілген перформативтер» деп атауға болады, яғни олар тек сана мен қоғамдық пікір тұрғысынан емес, сонымен бірге заң тұрғысынан қандайда бір салдар мен жауапкершіліктердің пайда болуына алып келеді. Перформативтің осы екінші классын біз әрі қарай қарастырып көрейік. Жоғарыда берілген бірінші класстағы перформативтердің сипаттамаларын Қазақстан Республикасы қылмыстық кодексінің кездейсоқ бабына қатысты қолданып көрейік.

110-бап. Қылмыс жасаған адамды ұстау кезінде денсаулыққа ауыр зиян келтіру: «Қылмыс жасаған адамды ұстау үшін қажетті шараларды асыра қолдану кезінде денсаулыққа қасақана ауыр зиян келтіру – екі жылға дейінгі мерзімге бас бостандығын шектеуге немесе сол мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады» (4).

А. Берілген сөйлем ешнәрсе туралы хабарламайды және ешнәрсені сипаттамайды, сонымен бірге өтірік/шын тұрғысынан қарастырыла алмайды.

В. Сөйлемді заңда бекітудің өзі әрекет ету болып табылады (заң шығару, адамдарды нақты тәртіпке бағындыру). Және бұл сөйлем тек бір нәрсені жазу деп сипатталынбайды («заң жазу» емес «заң шығару» болуы тиіс).

Перформативтің сәттілігін тексеріп көрейік:

(А.1) Сәйкес конвенционалды нәтижесі бар нақты конвенционалды рәсім болуы тиіс, және бұл жағдайда ондай рәсім бар, заңдарды шығару, бекіту және қолданысқа еңгізу рәсімі ҚР конституциясында бекітілген. (ҚР конституциясының күші қоғамда қалыптасқан рәсімге сәйкес мойындалады). Бұл рәсімге нақты жағдайда, нақты адамдардың, нақты сөздерді жазуы кіреді.

(А.2) Берілген мысалдағы нақты тұлғалар орындалып жатқан рәсімді орындауға құқылы, яғни заңды тек құзыретті тұлғалар мен органдар қабылдап бекіте алады (парламент, президент). Жағдайлар оның орындалуына сәйкес болулары, яғни конституция әлі күшінде болуы керек, Қазақстан біртұтас мемлекет болуы керек, билік өз күшін сақтап тұруы керек, т.т.

(В.1) Барлық қатысушылар рәсімді дұрыс орындаулары тиіс, яғни заң мәтнінде қате кетпеуі керек, және рәсім бекітілген тәртіпке сәйкес дұрыс орындалуы тиіс.

(В.2) Және толық орындалуы тиіс.

(Г.1), (Г.2) Рәсім оны орындаушылардың қандай-да бір сезімдері мен ойлары болғанын қажет етпейді, олай болса, бұл мысалды біз қарастырмаймыз.

Жалпы, заңнама мәтінінде, яғни біздің бірінші класстағы перформативтерімізде (Г.1), (Г.2) талаптардың орындалуы қажет емес. Осы жерде біз бірінші және екінші класстағы перформативтердің айырмашылығын да айқындап кеткен сияқтымыз. Яғни бірінші класс-барлық алты талапты қажет етсе, екіншісі тек төртеуін қажет етеді.

Тағы да бір айтып өтуді қажет ететін құбылыс, ауызекі перформативтердің жазбашаға ауысуы. Қазіргі қоғамда және қазіргі уақытта «мұраға қалдырамын» деп, қайтыс болар алдында айтылған сөздің ешқандай салмағы жоқ.

Тек жазба түрдегі мұрағат қағазының заңды күші бар. Сондықтан, екінші класстағы перформативті бөліп алу қажет болып отыр, және оны тереңірек зерттеу біздің ойымызша маңызды нәтижеге алып келуші еді. Себебі, түбіне келетін болсақ заң дегеніміз – сөз. Заңның мағынасы мен мәні сөз арқылы беріледі(5).

Қорыта келгенде, Джон Остиннің перформативтер теориясы және олардың сипаттамалары, біздің ойымызша, нақты қолданыстағы немесе қолданысқа енгізілейін деп жатқан заңдарды сараптау құралы ретінде пайдаланыла алады. Алдыңғы параграфтарда біз көрсетіп өткеніміздей, заң мәтіні перформативтердің екінші классына жатады, яғни көрсетілген төрт талапқа сәйкес болуы тиіс. Бұл талаптарға сай емес мәтін өзгертуді немесе толықтыруды қажет етеді.

Әдебиеттер

- 1 Austin J. L. How to do things with words. Oxford University Press, 1962.
- 2 Қазақстан Республикасының қылмыстық кодексі// Қазақстан Республикасы Парламентінің Жаршысы. – Алматы, 1997. (соңғы өзгерістер мен толықтырулар 21.01.10 ж. жағдайы бойынша енгізілген)
- 3 Сухарев А. Я. Большой юридический словарь. – Москва, 2005.
- 4 Юрислингвистика-1. Проблемы и перспективы. – Барнаул, 1999.
- 5 Бринев К. И. Теоретическая лингвистика и судебная лингвистическая экспертиза. Монография

References:

- 1 Austin J. L. How to do things with words. Oxford University Press, 1962.
- 2 Kazakhstan respublikasynyn қылмыстық кодексі.//Republic Kazakhstan Parliamentini Zharshyssy. -Almaty, 1997 (latest өзгерістер мен толықтырулар 01/21/10 j. жағдайы of year)
- 3 Sukharev a. ya Big legal dictionary.– Moscow, 2005.
- 4 Ūrislingvistika-1. Problems and prospects. – Barnaul, 1999.
- 5 Bryniava k. i. theoretical linguistics and linguistic expertise. Monograph